

A tulajdonhoz való jog változásai eszmétörténeti aspektusból

SZMODIS JENŐ¹

A tulajdonhoz való jog az ókortól a középkorig státuszhoz, politikai szerephez és hierarchikus viszonyokhoz kötött jogintézmény volt, nem absztrakt alanyi jog. Funkciója a közösség, a hatalom és az öröklés rendjével függött össze. Az abszolutizmus korában a tulajdonról való gondolkodás fordulóponthoz érkezett. Megjelentek a modern természetjogi felfogások (Bodin, Grotius, Locke), míg Hobbes a jog vonatkozásában annak állami eredetét hangsúlyozta. A 18–19. század a magántulajdon alkotmányos védelme és a közérdekű korlátozások közötti egyensúlykeresés időszaka volt, ahol a liberalizmus és a kodifikáció elismerte a tulajdon társadalmi kötöttségét. A 20. században a tulajdon ideológiai kérdéssé vált: a liberalizmus alapjognak, a szocializmus és kommunizmus erősen korlátozandó, illetve felszámolandó intézménynek, a fasiszta és náci ideológia pedig sajátos politikai eszköznek tekintette. A 21. századi posztmodern felfogások a tulajdont gyakorta funkcionális, hozzáférésalapú és globális célokhoz igazított intézménnyé igyekeznek alakítani, ami az egyéni autonómia és a jogbiztonság relativizálását veti fel.

Kulcsszavak: a tulajdonjog története, státuszhoz kötött tulajdon, természetjog, állam, alkotmányos tulajdonvédelem, közérdekű korlátozás, ideológiai tulajdonértelmezések, posztmodern, egyéni autonómia, jogbiztonság

Changes in the Right to Property from the Aspect of Intellectual History

From antiquity to the Middle Ages, the right to property was a legal institution tied to status, political roles, and hierarchical relationships, rather than an abstract individual right. Its function was inextricably linked to the order of community, power, and inheritance. During the era of absolutism, thinking regarding property reached a turning point. Modern natural law perspectives emerged (Bodin, Grotius, Locke), while Hobbes emphasised its state-originated nature in a legal context. The 18th and 19th centuries were characterised by a search for balance between the constitutional protection of private property and restrictions in the public

¹ Habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, e-mail: Szmodis.Jeno@uni-nke.hu

interest, where liberalism and codification acknowledged the social obligations of ownership. In the 20th century, property became an ideological issue: liberalism viewed it as a fundamental right, socialism and communism as an institution to be strictly limited or abolished, and fascist and Nazi ideologies as a specific political tool. 21st-century postmodern approaches often seek to transform property into a functional, access-based institution aligned with global goals, which leads to the relativisation of individual autonomy and legal certainty.

Keywords: history of property rights, status-based property, natural law, state, constitutional protection of property, public-interest limitations, ideological conceptions of property, postmodernism, individual autonomy, legal certainty

Bevezetés

A tulajdonhoz való jog a jogelmélet és az alkotmányos gondolkodás egyik legösszetettebb és legtöbb vitát kiváltó alapfogalma. Egyszerre jelenik meg mint pozitív jogi intézmény, mint eszmetörténeti konstrukció, valamint mint gazdasági és társadalomszervező alapelv. Bár a modern jogrendszerekben a tulajdonhoz való jog rendszerint alapjogi rangot élvez, történeti vizsgálata azt mutatja, hogy tartalma, funkciója és legitimációja korántsem időtlen, hanem mindig szorosan kapcsolódott az adott korszak politikai, gazdasági és ideológiai struktúráihoz.

A tulajdonjog története tehát nem írható le pusztán dogmatikai fejlődéstörténetként. A tulajdon fogalma minden korszakban normatív jelentéssel telített: kifejezi az egyén és a közösség viszonyát, az államhatalom szerepfelfogását, valamint az igazságosságról és szabadságról alkotott elképzeléseket. Ennek megfelelően a tulajdonhoz való jog egyszerre szolgált a személyes autonómia garanciájaként, a politikai hatalom eszközeként, illetve – bizonyos ideológiai konstrukciókban – a társadalmi egyenlőtlenségek forrása-ként vagy éppen felszámolandó akadályként.

A tanulmány alapfeltevése, hogy a tulajdonhoz való jog nem redukálható sem pusztán gazdasági kategóriára, sem kizárólag technikai jogintézményre. A tulajdon minden történeti formájában hordoz egy mögöttes emberképet és államfelfogást, amely meghatározza, hogy a birtoklás, használat és rendelkezés milyen mértékben tekinthető legitimnek, illetve milyen korlátok között gyakorolható. A tulajdonjog történeti változásai ezért mindig együtt járnak azzal, ahogyan az adott kor az egyén szabadságát, a közösség elsődlegességét és az állami beavatkozás határait értelmezi.

Tanulmányunk alapvetően jogelméleti és eszmetörténeti megközelítést alkalmaz. Nem vállalkozik tehát a tulajdonjog teljes dogmatikai fejlődésének bemutatására, hanem az egyes korszakok meghatározó tulajdonkonceptióira, azok filozófiai és politikai megalapozására koncentrál. A vizsgálat során külön hangsúlyt kap az angolszász

és a kontinentális jogi gondolkodás eltérő hagyománya, mivel e két irányzat különbözőképpen viszonyult a tulajdon természetjogi, pozitív jogi és közérdekhez kötött jellegéhez.

Kutatásunk időbeli horizontja az ókori társadalmaktól a 21. század posztmodern tulajdonfelfogásáig terjed. Az ókori fejezetekben a tulajdon nem mint alanyi alapjog, hanem mint státuszhoz és politikai szerephez kötött jogi helyzet jelenik meg. A középkor és a kora újkor vizsgálata rávilágít arra, hogy a tulajdon és a politikai hatalom viszonya hosszú ideig személyes és hierarchikus kötelékekbe ágyazott volt. Az abszolutizmus korában kialakuló természetjogi elméletek – különösen Bodin, Grotius, Hobbes és Locke munkássága – már a modern tulajdonjog előfeltételeit teremtték meg, de egymástól radikálisan eltérő következtetésekre jutottak a tulajdon eredetét és védelmét illetően.

A 18–19. században a tulajdonhoz való jog fokozatosan alkotmányos védelem alá került, ugyanakkor hamar megjelentek azok az elméletek is, amelyek a tulajdon társadalmi kötöttségét hangsúlyozták. A 20. század ideológiai rendszerei pedig – a liberalizmustól a kommunizmusig – a tulajdonhoz való jogot már nyíltan világnézeti alapkérdésként kezelték. Különösen Kelet-Európában vált tapasztalhatóvá, hogy a magántulajdon felszámolása nem csupán gazdasági, hanem mélyreható jogelméleti és alkotmányos következményekkel járt.

A 21. század jelenségeiről szóló fejezet a tulajdon posztmodern újraértelmezési kísérleteit vizsgálja. Ezekben a koncepciókban a tulajdon gyakran elveszíti klasszikus, személyes és kizárólagos jellegét, és helyébe a funkcionalitás, a hozzáférés és a globális célokhoz való igazodás lép. A tanulmány e tendenciákat kritikailag elemzi, különös figyelemmel arra, hogy a tulajdonjog relativizálása milyen hatással van a jogbiztonságra és az egyéni autonómiára. Előrebocsátjuk továbbá, hogy dolgozatunk célja nem normatív program megfogalmazása, hanem annak bemutatása, hogy a tulajdonhoz való jog történeti változásai mögött következetes eszmei mintázatok húzódnak meg. Ezek megértése nélkül a jelenkor tulajdonjoggal kapcsolatos vitái sem értelmezhetők megfelelő mélységben.

A tulajdonhoz való jog az ókorban

Az ókori Mezopotámia és Egyiptom társadalmában a tulajdonhoz való jog elsődlegesen gazdasági és rituális kategória volt, és nem a modern értelemben vett alanyi jogként, hanem a társadalmi státusz és a vallási-irodalmi előírások függvényében értelmeződött. Mezopotámiában a Hammurapi törvényoszlop (*Hammurapi törvényei*, Kr. e. 18. század) szabályozza a földtulajdon, a földhasználat és a kereskedelmi jogviszonyokat, jelezve a magántulajdon korai formáit.² A föld tulajdonjoga szorosan összefonódott a közösségi és templomi tulajdonnal, a jog gyakran a termények és földhasználat igazságos elosztására koncentrált, miközben az öröklési és adásvételi szabályok már a magántulajdon védelmét is megfogalmazták.

² *Hammurabi törvényei* 1911: 32–35.

Egyiptomban a Nílus menti gazdálkodás struktúrája meghatározta a földhasználat jogi kereteit. A földek nagy része formálisan a fáraó tulajdonában állt, az egyének pedig használati jogot kaptak, amely bizonyos örökölhetőséget is magában foglalt.³ A tulajdonhoz való jog itt tehát funkcionális és státuszkötött jellegű, nem univerzális alapjog.

A görög polisztársadalmakban a tulajdonhoz való jog a politikai közösséghez való tartozással szoros összefüggésben állt. A föld és vagyontárgyak birtoklása a polgári státusz meghatározó eleme volt, ugyanakkor a közösségi célok, például a városállam védelme vagy közösségi építkezések finanszírozása, gyakran korlátozták a magántulajdon szabadságát. Arisztotelész a *Politikában* a magántulajdon természetességét hangsúlyozza, de felhívja a figyelmet arra, hogy a tulajdon közösségi használatra is kötelez.⁴

Platón különleges példát jelent a tulajdon korlátozására. Az *Állam* című művében az örök és a filozófus-uralkodók körében a tulajdon és a családi javak közössé tétele a politikai korrupció megelőzését szolgálja. Érdekesség, hogy Platón elképzelései bizonyos elemeiben a szicíliai városállamokban, elsősorban Siracusában, gyakorlati megvalósulásra leltek Dionüsziosz uralma idején, ahol az örök és a vezető elit közös javakon alapuló ellátása részben ténylegesen működött.⁵

A görög világ tulajdonkonceptiója tehát rétegzett és funkcionális, a magántulajdon elsősorban a polgári és gazdasági státuszhoz kapcsolódott, míg a politikailag érzékeny rétegeknél korlátozások jelentek meg.

A római jogi kultúra a tulajdont kifejezetten jogi kategóriaként fogta fel, ugyanakkor a gyakorlatban a köz- és magántulajdon komplex viszonyában nyilvánult meg. A *dominium* fogalma lehetővé tette a magánszemélyek számára az *usus-fructus-abusus* jogokat, de a földek egy részét – az *ager publicus* – az állam tartotta fenn, amelyet bizonyos feltételekkel ki lehetett bérbe adni vagy kollektívan használni.⁶

A késői köztársaság időszakában az *ager publicus* kérdése a földtulajdon és társadalmi egyenlőtlenség vitáinak központi eleme lett, ami a Gracchus-féle reformokhoz vezetett. A földek nagyobb részét ekkor a kisebb földbirtokosok és katonák javára próbálták újraelosztani, míg a nagybirtokosok a fennmaradó javakat *colonatus* formájában kezdték hasznosítani, amely a későbbi korai jobbgyság előképe volt.⁷

A római tulajdonrendszer tehát dinamikus ívet mutat: az állami közföldről a magántulajdon fokozatos kiterjedésén át a bérleti és kolonátusi formákig, amelyek a későbbi európai feudális viszonyok előképei.

³ KÁKOSY 2005: 78–81.

⁴ Arisztotelész 1994: 127–129.

⁵ Platón 1989: 148–150.

⁶ *Gaius Institúciói* 2014: 45–48.

⁷ SCULLARD 2003: 122–127.

A tulajdonhoz való jog a patrimoniális és rendi monarchiák korában

A középkor és a kora újkor a tulajdon jogelméleti és társadalmi értelmezésében a hierarchikus és személyes kötelek időszeke volt. A tulajdonhoz való jog nem absztrakt alanyi jogként jelent meg, hanem státuszhoz, földhöz és hűbéri kapcsolatokhoz kötött.

A patrimoniális államfelfogás a tulajdont elsősorban öröklött birtokként értelmezte, amely a család és a dinasztia fennmaradását biztosította. A föld a gazdasági és politikai hatalom alapja volt, és a tulajdonjog gyakorlása nagymértékben függött a társadalmi rangtól. Az örökösödési jog és a birtoklás feletti rendelkezés szoros kapcsolatban állt a hűbéri kötelezettségekkel.⁸

A rendi monarchiák idején a tulajdonhoz való jog már részben az állami-politikai rendszerhez kapcsolódott. A földbirtokosok – főleg nemesi és egyházi jogalanyok – tulajdona rendhez kötött kiváltságokkal járt, ugyanakkor az uralkodó közvetlenül beavatkozhatott a birtokviszonyokba adók, szolgáltatások vagy katonai kötelezettségek formájában. A tulajdon tehát nem abszolút, hanem hierarchikusan differenciált és kötelezettségekkel terhelt jogi pozíció volt.⁹

Ebben a korban a tulajdon egyszerre szolgált gazdasági funkciót, politikai kontrollt és társadalmi státuszt, ugyanakkor normatív értelemben is hordozta a hűbéri etika és az igazságosság modelljét. A birtoklás legitimációja a hűbéri láncon keresztül biztosított, a közvetlen állami ellenőrzés korlátozott volt, de a király vagy uralkodó jogosult volt a rendi érdekek szerint beavatkozni.¹⁰

A patrimoniális és rendi monarchiák korában a tulajdonhoz való jog szoros kapcsolatban állt a társadalmi ranggal, a családi örökléssel és a hűbéri kötelezettségekkel. A tulajdon nem alanyi jogként, hanem hierarchikus és kötelezettségekkel terhelt pozícióként létezett. Ez az időszak képezi a történeti átmenetet az ókori, státuszhoz kötött tulajdonfelfogástól a modern természetjogi és alkotmányos tulajdonjogig, amely az abszolutizmus korában teljesedett ki Bodin, Grotius, Hobbes és Locke elméleteiben.

Figyelmet érdemel néhány vallási indíttatású törekvés, amelyek nagyban színezik, árnyalják a tulajdonról való középkori gondolkodásról alkotott képet. A katolikus egyházon belül a szerzetesrendek (például a bencések, később a ferencesek) testvériségükön belül valósították meg a tulajdonközösséget. Ennek célja az evangéliumi szegénység megvalósítása, a világi hívságoktól való megszabadulás, nem pedig a társadalmi igazságosság kiterjesztése a kor társadalmára. A 12. századi valdens eretnekség szintén az evangéliumi szegénységhez való visszatérést hirdette. A hivatalos egyházzal – néhány teológiai kérdés értelmezésén túl – elsősorban a hierarchiához való viszonyuk állította szembe őket. A németalföldi eredetű lollardok 14. századi mozgalma Angliában John Wycliffe-nak a búcsúcédulák elleni érveivel is felvértezve bontakozott ki. John Ball prédikátor híres mondása („Amikor Ádám ásott és Éva font, ki volt akkor a nemesember?”)

⁸ BLOCH 2002: 211–215.

⁹ PIRENNE 1983: 145–150.

¹⁰ DUBY 1962: 88–92.

alapján már a javak egyenlő elosztását követelték. A huszita táboríták a 15. században ugyancsak valaminő kommunisztikus rendszerre törekedtek. Ami ezeket a törekvéseket és mozgalmakat jelentős mértékben elhatárolta a későbbi szocialista és kommunista ideológiától és politikai irányzatoktól, az a teológiai megalapozás (szemben az alapvetően gazdasági szempontokkal), a lélek üdvösségének szem előtt tartása (szemben az evilági jólét biztosításával), továbbá bizonyos aszketikus törekvés (szemben a javak bőségének megteremtésére irányuló igyekezettel).

A tulajdonhoz való jog az abszolutizmus korában

Az abszolutizmus időszaka a tulajdonjog történetében fordulópontot jelentett, mert a politikai hatalom és a tulajdon viszonya elméletileg és gyakorlatilag is új dimenziókat kapott. A kora újkori gondolkodók részben a természetjogi hagyományt, részben a pozitívista jogfelfogást kombinálták, ugyanakkor radikálisan eltérő következtetésekre jutottak a tulajdon eredetét és védelmét illetően.

Jean Bodin a tulajdont természetjogi intézményként értelmezte, amelynek létezése a társadalom és az állam működéséhez szükséges. Bodin szerint a tulajdon nem a szuverén alkotása, hanem a természet rendjéből fakad, ugyanakkor a szuverénnek joga van biztosítani annak védelmét és érvényesítését.¹¹ Fontos megjegyezni, hogy Bodin a tulajdon védelmét nem az állam önkényes akaratára alapozza, annak biztosítását a társadalmi rend és igazságosság feltételül szabja.

Grotius a tulajdon természetjogi alapját részletesebben bontotta ki. A *De jure belli ac pacis* című munkájában a tulajdont az egyéni erőfeszítés természetes következményeként értelmezte, így a tulajdon elsősorban jogilag védett és megállapított birtoklás, használat, illetve a hasznok szedésének joga, amelyet a közösség érdekei és a természetjogi rend korlátozhat.¹² Grotius szemléletében a tulajdonhoz való jog már pozitív jogi védelemmel párosul.

Hobbes filozófiájában a tulajdon nem velünk született jog, hanem kizárólag az állam, azaz a szuverén által biztosított jogosultság. A *Leviathan*-ban Hobbes hangsúlyozza, hogy a természetállapotban mindenki számára minden hozzáférhető, és a tulajdon csak a jogrend létrejöttével válik stabil és védett intézménnyé.¹³ Hobbes-nál tehát a tulajdon kizárólag pozitív jogi konstrukció, az állam hatalmának függvényében létezik, nem természetes alanyi jogként.

Locke a tulajdont a modern természetjogi hagyományban a legszélesebb körben fejti ki. A *Two Treatises of Government* című művében a tulajdon eredetét a munkával való keverés elvéhez köti: az ember saját munkája által szerzi meg a föld és az erőforrások fölötti jogot. Locke szerint a tulajdon természetjogként fennáll, amelyet az állam

¹¹ BODIN 1987 [1576]: 112–114.

¹² GROTIUS 1999 [1625]: 203–207.

¹³ HOBBS 2010 [1651]: 147–150.

köteles védeni, és amelyet csak a közérdek korlátozhat.¹⁴ Locke elmélete radikálisan eltér Hobbes-tól, mivel a tulajdonhoz való jog nála az egyéni szabadság egyik alappillére, és az állam elsődleges feladata a tulajdon védelme.

Az abszolutizmus idején a tulajdonhoz való jog körül kialakult elméletek két fő irányt mutatnak. Természetjogi alapú koncepciók (Bodin, Grotius, Locke), amelyek a tulajdont az emberi természet és a munka eredményeként legitimálják. Ezek a felfogások egyaránt lehetővé tették a magántulajdon védelmét és a közérdek szerinti korlátozását. Pozitív jogi, államfüggő koncepciók (Hobbes), ahol a tulajdon kizárólag az állam által garantált jog, és az állami akarat függvénye.

Ez a kettősség meghatározta a későbbi jogi és politikai gondolkodást, és előkészítette a 18–19. századi vitákat a tulajdon korlátozhatóságáról, társadalmi rendhez igazításáról, valamint a modern alkotmányos jogrendszerek tulajdonvédelmi megoldásairól.

A tulajdon korlátozására vonatkozó 18–19. századi eszmék

A 18–19. század a tulajdonjog történetében a klasszikus liberalizmus és a társadalmi korrekció igényének párhuzamos fejlődését mutatja. E kor gondolkodói az egyéni szabadság és a magántulajdon védelmét hangsúlyozták, ugyanakkor felismerhetővé vált a tulajdon társadalmi kötöttsége és a közérdekhez való igazítás szükségessége.

Az angolszász jogi és filozófiai hagyományban a 18. században a John Stuart Mill és Jeremy Bentham által képviselt utilitarista felfogás dominált. Bentham a tulajdont elsősorban pozitív jogi konstrukcióként értelmezte, amelyet a társadalmi hasznosság maximalizálása érdekében kell alakítani.¹⁵ Mill kiemelte, hogy a magántulajdon védelme elengedhetetlen az egyéni szabadság biztosításához, ugyanakkor a társadalmi szükségletek és az igazságosság figyelembevételével a tulajdon korlátozható vagy adóztatható.¹⁶

A 19. században Angliában a tulajdonjog liberális korlátozásokkal találkozott: az ipari forradalom és a városi növekedés új közérdekeket generált, mint például a közegészségügyi szabályozás, a földhasználati korlátozások és a munkavállalók védelme. Ezek a szabályozások előrevetítették a modern állam és tulajdon közötti funkcionális kompromisszumot.

A kontinentális jogi hagyományban a 18–19. században a *naturalis ius* és a kodifikált jog összeolvadása figyelhető meg. Franciaországban a *Code Napoléon* (1804) biztosította a magántulajdon alapvető védelmét, ugyanakkor a törvény felismerte a tulajdon közérdekhez való alárendelhetőségét: a magántulajdon használatát korlátozni lehetett közérdekből, megfelelő kártalanítás mellett.¹⁷

Német területeken a korai polgári törvénykönyvek és a BGB előkészítő gondolatai hasonló irányt követtek: a tulajdonhoz való jog alapvető, de a közérdek és a társadalmi

¹⁴ LOCKE 1986 [1689]: 98–102.

¹⁵ BENTHAM 1977 [1789]: 58–61.

¹⁶ MILL 2020 [1859] 112–115.

¹⁷ *Code civil* 1804: art. 545–546.

rend érdekében korlátozható.¹⁸ A kontinentális gondolkodás így a tulajdon alkotmányos védelmét és a társadalmi korlátozás lehetőségét egyszerre biztosította.

A 19. század közepétől a tulajdonjogot már nem csupán a jog dogmatikai kérdéseként, hanem társadalmi-politikai eszközként is kezelték. A munkásmozgalmak, a szociáldemokrata eszmék és a korai szocialista irányzatok egyaránt felhívták a figyelmet arra, hogy a tulajdon gazdasági hatalmassá válhat, és a társadalmi egyenlőtlenségek forrása lehet. A kontinens és az angolszász világ eltérő módon reagált: míg Franciaországban és Németországban a kódexek lehetővé tették a korlátozásokat közérdekből, Angliában az eszmék elsősorban politikai és liberális reformokon keresztül érvényesültek, mint például a földreformok és ipari szabályozások.¹⁹

A 18–19. században kialakult tulajdonkonceptió egyensúlyt keresett az egyéni szabadság, a magántulajdon védelme és a közérdek érvényesítése között. Az angolszász liberalizmus a tulajdon korlátozhatóságát elsősorban jogi és társadalmi reformok révén, a kontinens pedig kódexek és természetjogi alapelvek kombinációjával kezelte. Ez az időszak előkészítette a 20. századi ideológiai vitákat, amikor a tulajdon kérdése már nem csupán jogi, hanem politikai és világgépi kérdéssé vált.

A 20. század uralkodó eszméi a tulajdonnal kapcsolatban

A 20. század a tulajdonhoz való jog történetében ideológiai polarizációt hozott. A tulajdon nem csupán jogi-technikai kérdés, hanem világnézeti és politikai stratégia eszköze lett, amely az állam szerepfelfogását és az egyén autonómiáját alapvetően befolyásolta.

A konzervatív gondolkodás a tulajdont elsősorban történeti és társadalmi folytonossággként értelmezte. A magántulajdon védelme az állami rend és a hagyományos társadalmi struktúrák fenntartásának feltétele volt. A konzervatív jogelmélet gyakran a feudális örökséghez és a patriarchális birtokviszonyokhoz kötődött, ugyanakkor felismerte, hogy a modern gazdasági viszonyokhoz való alkalmazkodás szükséges.²⁰

A liberális felfogás a 20. század elején a magántulajdon alapvető jogi védelmét és az egyéni szabadság egyik pillérét hangsúlyozta. A jogelméletben a tulajdonhoz való jog alkotmányos védelem alatt állt, ugyanakkor a társadalmi igazságosság és a versenykorlátozások kérdései is felmerültek.²¹ Az angolszász világban a liberalizmus elsősorban piacorientált és negatív korlátozásokra épülő koncepció volt, míg kontinentális példákban a liberális gondolkodás a kódexes védelem és a közérdekhez kötött korlátozások egyensúlyát kereste.

A szocialista és kommunista eszmék radikálisan újrafogalmazták a tulajdon fogalmát. Az elmélet szerint a magántulajdon a társadalmi egyenlőtlenségek forrása, amelyet fel kell számolni, és a termelési eszközök közösségi tulajdonba kerülnek. Kelet-Európában

¹⁸ SAVIGNY 1956: 221–225.

¹⁹ ENGELS 1954 [1845]: 43–47.

²⁰ BURKE 1990 [1790]: 54–57.

²¹ HAYEK 1960: 111–115.

a kommunista rendszerek ezt a gyakorlatban is megvalósították: a földtulajdon állami kézbe vétele, az ipari vállalatok kollektivizálása és a magántulajdon korlátozása jogelméleti és alkotmányos szinten is megtörtént.²² Ebben a kontextusban a tulajdon nem alanyi jogként, hanem az állam által kiosztott jogosultsággént jelent meg.

A fasiszta és náci ideológiák a tulajdonhoz való jogot a nemzet és a közösség érdekeihez kötötték. A magántulajdon elismerése korlátozott és instrumentális jellegű volt: a tulajdon akkor volt legitim, ha a nemzeti célokat szolgálta. A náci Németországban a zsidó és politikailag „nem kívánatos” csoportok tulajdonának államosítása a politikai hatalom és ideológiai kontroll eszköze volt.²³ A tulajdon jogi védelme itt alárendeltté vált az állami céloknak.

A 20. században a tulajdonjog többé nem homogén jogintézmény, hanem ideológiai harctér lett. Az egyes eszmék eltérően értelmezték a tulajdon társadalmi szerepét. A tulajdon a konzervatív számára történeti jellegű, a rend és stabilitás biztosítása, a liberálisnak az egyéni szabadság és alkotmányos védelem garanciája, a szocialista/kommunista eszméknek a közösségi érdek elsődlegességére hivatkozással erősen korlátozandó, illetve felszámolandó, a fasiszta és náci ideológiákban nemzeti célokhoz igazított instrumentum.

Ez a pluralizmus előkészítette a 21. századi posztmodern újraértelmezéseket, ahol a tulajdon fogalmát gyakran funkcionalitás, hozzáférés és globális célokhoz való igazodás határozza meg, miközben a klasszikus jogbiztonsági és autonómiai értékek relativizálódnak.

21. századi posztmodern tulajdonfelfogások

A 21. század elején a tulajdonhoz való jog értelmezése radikálisan átalakul a globális gazdasági, környezeti és technológiai kontextus hatására, pontosabban az e tényezőkre való hivatkozással. A posztmodern ideológiai törekvések nemcsak a tulajdon fogalmát relativizálják, hanem az egyéni autonómia, a jogbiztonság és a társadalmi igazságosság klasszikus mércéit is újraértelmezik, sőt erodálják.

E posztmodern felfogásban a tulajdon nem feltétlenül kizárólagos és személyes jogként jelenik meg, hanem gyakran funkcionális, hozzáférés alapú és közösségi dimenziókat is hordoz. Például a digitális javak, a szellemi tulajdon és a globális erőforrások (víz, szén-dioxid-kvóták) esetében a tulajdon átmeneti, használati és szabályozott formákban létezik, amelyek nem a klasszikus birtoklásra épülnek.²⁴ E megközelítésben a tulajdon funkciója és értéke a közösségi célokhoz való igazodásra való hivatkozással értelmeződik át, mégpedig a klasszikus liberális érték, az egyéni autonómia figyelmen kívül hagyásával.

²² LENIN 1973 [1918]: 37–42.

²³ EVANS 2015: 210–215.

²⁴ LESSIG 2004: 42–45.

Az ENSZ közgyűlése által elfogadott *Agenda 2030* (sustainable development goals, SDG) a tulajdon új értelmezésének lehetőségét implikálta. A globális társadalmi és környezeti kihívások, a globális társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek kiküszöbölésére tett célmeghatározás azonban önmagában még hallgatott azokról a technikákról, amelyek a tulajdon eddigi felfogását és gyakorlatát markánsan átalakítanák.²⁵ Mindazonáltal Ida Auken, dán politikus 2016-ban *Welcome to 2030. I Own Nothing, Have No Privacy, and Life Has Never Been Better* (Üdv 2030-ban. Semmim sincs, nincs magánéletem, és az életem soha nem volt jobb) címmel közzé tette esszéjét a Világgazdasági Fórum (WEF) honlapján.²⁶ Az írás akkor nem kapott túl nagy figyelmet. A Világgazdasági Fórum 2019-ben aláírt egy stratégiai partnerségi keretmegállapodást az ENSZ-szel, amelyben hivatalosan is vállalta, hogy segíti az ENSZ *Agenda 2030* és az abban szereplő 17 fenntartható fejlődési cél (SDG) megvalósítását.²⁷ A rákövetkező évben, 2020. június 3-án Klaus Schwab, a WEF alapítója meghirdette a Nagy újraindítás (Great Reset) nevű programot. Ez a kezdeményezés a Covid-19-világjárvány utáni gazdasági és társadalmi rendszerek átalakítását célozza, szorosan illeszkedve a 2030-as határidőhöz. E program népszerűsítése során ismét előtérbe került Ida Auken azóta elhíresült mondata is, miközben maga a WEF sem akkor, sem később hivatalosan nem határolódott el a magántulajdon átértelmezésének, voltaképp globális megszüntetésének ötletétől.

A 2015-től, illetve 2016-tól kibontakozó folyamatot azonban aligha szabad alábecsülnünk. Mindenekelőtt azért, mert kialakított egy sajátos diskurzusteret, amelyben a tulajdonkorlátozásról való eszmecsere akként vezethet el a tulajdon adminisztratív korlátozásáig, amiként a felvilágosodás korának diskurzusai vezettek el bizonyos szabadságok pozitív jogként való tételezéséig és garantálásáig. A tulajdonkorlátozás útján azonban az egyéni autonómia, végső soron a személyes szabadság korlátozásához is elvezethet mindez.

Bizonyos posztmodern eszmék szerint tehát a tulajdon nem csupán nem abszolút, hanem a fenntarthatósági és globális célokhoz való igazodás eszköze. E tendencia az egyéni autonómiát felülírja a közösségi és ökológiai prioritásokkal, de legalábbis az ezekre való hivatkozásokkal, ami a klasszikus liberális és természetjogi koncepciókkal szemben radikális elmozdulást jelent.

A „nem lesz semmid és boldog leszel” típusú narratívák bár provokatívak, jól szemléltetik a posztmodern globális trendek egyik irányát: a magántulajdon és a birtoklás centralizálódását, újraelosztását és funkcionálisítását. A tulajdonjog elveszítheti korábbi kizárólagos jellegét, miközben az állam, a nemzetközi szervezetek vagy a közösségi platformok szabályozó szerepe fokozódik.²⁸ A posztmodern narratíva hangsúlyozza, hogy a boldogság és a társadalmi jólét nem feltétlenül a birtoklás mértékétől, hanem a hozzáférés, a fenntarthatóság és a közösségi értékek integrációjától függ, hallgat azonban a tulajdon egyéni szabadságot garantáló jellegéről.

²⁵ United Nations 2015: 14–19.

²⁶ AUKEN 2016.

²⁷ World Economic Forum and UN Sign Strategic Partnership Framework 2019.

²⁸ HARARI: 2019: 112–118.

A tulajdon posztmodern újraértelmezése kihívás elé állítja a klasszikus jogbiztonságot. Az egyéni jogok és a tulajdon védelme korábban meghatározott keretek között érvényesült, most azonban rugalmas, célorientált és globális szempontokhoz igazított szabályozás vált uralkodóvá. A jogelméletben ez új vitákat generál arról, hogy a tulajdon mennyire lehet eszköz, illetve mennyire kell garantálnia a személyes autonómiát, ami nélkül az emberi méltóságról, az elismeréshez való jogról való diskurzusok alig tekinthetők többnek, mint az alapvető kérdéstről, az egyéni szabadság veszélyeztetettségéről való figyelemelterelésnek.²⁹

Záró gondolatok

A 21. századi posztmodern tulajdonfelfogás történeti íve szoros kapcsolatban áll a korábbi korszakokkal: Az ókortól kezdve a tulajdon státuszhoz kötött volt, majd a rendi és abszolutista korban hierarchikus és kötelezettségekkel terhelt jogként jelent meg. A 18–19. században értelmezése során az alkotmányos védelem és a közérdek közötti egyensúlykeresés volt jellemző. A 20. század ideológiai rendszerei a tulajdont olykor világnézeti kérdéssé tették. A 21. század bizonyos posztmodern felfogásaiban a tulajdon relatív, funkcionális és globális célokhoz igazított jelenséggént tűnik fel, és ez alapvetően alakítja át az egyéni autonómia és a jogbiztonság hagyományos értelmezését.

A posztmodern koncepciók kritikai elemzése rámutat arra, hogy a tulajdon klasszikus jogelméleti alapértékei – kizárólagosság, személyes rendelkezés és autonómia – relativizálódnak, miközben a jogelméletnek a klasszikus értékek oltalmazásán túl új kereteket is kell adnia a globális és fenntarthatósági kihívások kezelésére.

Felhasznált irodalom

- AUKEN, Ida (2016): Welcome to 2030. I Own Nothing, Have No Privacy, and Life Has Never Been Better. *Medium*, 2016. november 12. Online: <https://medium.com/world-economic-forum/welcome-to-2030-i-own-nothing-have-no-privacy-and-life-has-never-been-better-ee2eed62f710>
- ARISZTOTELÉSZ (1994): *Politika*. Ford. Szabó Miklós. Budapest: Gondolat.
- BENTHAM, Jeremy (1977) [1789]: Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe. Ford. Fehér Ferenc. In MÁRKUS György (szerk.): *Brit moralisták a XVIII. században*. Budapest: Gondolat, 8–61.
- BLOCH, Marc (2002): *A feudális társadalom*. Ford. Sujtó László. Budapest: Osiris.
- BODIN, Jean (1987) [1576]: *Az államról*. Ford. Csűrös Klára, Máté Györgyi. Budapest: Gondolat.
- BURKE, Edmund (1990) [1790]: *Gondolatok a francia forradalomról*. Ford. Kontler László. Budapest: Atlantisz.
- Code civil, 1804.

²⁹ SCHAUER 2012: 77–82.

- DUBY, Georges (1962): *L'Économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval*. Paris: Aubier.
- ENGELS, Friedrich (1954) [1845]: *A munkásosztály helyzete Angliában*. Ford. Bólyai Ernő. Budapest: Szikra.
- EVANS, Richard J. (2015): *A Harmadik Birodalom születése*. Budapest: Park.
- Gaius Institúciói* (2014). Ford. Brósz Róbert. Budapest: Szent István Társulat.
- GROTIUS, Hugo (1999) [1625]: *A háború és béke jogáról*. Ford. Haraszti György. Budapest: Pallas Stúdió.
- Hammurabi törvényei* (1911). Ford. Kmoskó Mihály. Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztálya. Online: https://epa.oszk.hu/eme/books/b1_234480.pdf
- HARARI, Yuval N. (2019): *21 Lessons for the 21st Century*. London: Vintage.
- HAYEK, Friedrich A. (1960): *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press. Online: <https://ia600805.us.archive.org/35/items/TheConstitutionOfLiberty/The%20Constitution%20of%20Liberty.pdf>
- HOBBS, Thomas (2010) [1651]: *Leviatán*. Ford. Vámosi Pál. Budapest: Kossuth.
- KÁKOSY László (2005): *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*. Budapest: Osiris.
- LENIN, Vlagyimir Iljics (1973) [1918]: *Az állam és a forradalom*. Ford. Székffy Gyula. Budapest: Kossuth.
- LESSIG, Lawrence (2004): *Free Culture*. New York: Penguin. Online: https://archive.org/download/free_culture/freeculture.pdf
- LOCKE, John (1986) [1689]: *Értekezés a polgári kormányzatról*. Ford. Endreffy Zoltán. Budapest: Gondolat.
- MILL, John Stuart (2020) [1859]: *A szabadságról*. Ford. Pap Mária. Budapest: Helikon.
- PIRENNE, Henri (1983): *A középkori gazdaság és társadalom története*. Ford. Gyáros Erzsébet. Budapest: Gondolat.
- Platón (1989): *Állam*. Ford. Jánosy István. Budapest: Gondolat.
- SAVIGNY, Friedrich (1956): *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*. Darmstadt: Hermann Gentner Verlag.
- SCHAUER, Frederick (2012): *Thinking Like a Lawyer*. Cambridge: Harvard University Press.
- SCULLARD, Howard Hayes (2003): *A History of the Roman World 753–146 BC*. London: Routledge. Online: <https://archive.org/details/historyofromanwo0000scul>
- United Nations (2015): *Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/1654217?v=pdf>
- World Economic Forum and UN Sign Strategic Partnership Framework (2019). Online: www.weforum.org/press/2019/06/world-economic-forum-and-un-sign-strategic-partnership-framework/